

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Το βιβλίο αποτελεί μια εθνογραφική μελέτη του εθελοντισμού στην Αθήνα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα. Εκείνη την περίοδο, ο εθελοντής αναδείχθηκε σε επιτομή ενός ηθικού υποκειμένου, του σύγχρονου Έλληνα και Ευρωπαίου πολίτη. Δεν πρόκειται για εντελώς νέο φαινόμενο, όπως έχουν καταδείξει ιστορικές μελέτες για τη φιλανθρωπία. Όμως την περίοδο που μελετάται, η κατασκευή του εθελοντισμού συστηματοποιήθηκε και ο εθελοντισμός μετατράπηκε σε ενοποιητική κατηγορία, αξία και σύμβολο εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού. Ωστόσο, αυτά τα σχέδια για την ηθική κατασκευή του εθελοντή δεν ήταν πρωτοβουλίες που ασκούνταν αποκλειστικά από τα πάνω, ούτε είχαν μονοσήμαντο περιεχόμενο. Στην πραγματικότητα, ήταν σε μεγάλο βαθμό διεργασίες σε εξέλιξη που εκκινούσαν από τα κάτω.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα σχέδια για την ενίσχυση του εθελοντισμού στις αρχές του 21ου αιώνα είχαν μικρή απήχηση στην Ελλάδα. Όλες οι μελέτες του φαινομένου κατέγραφαν τη μικρή συμμετοχή των Ελλήνων σε εθελοντικές δραστηριότητες. Προτείνω να προσεγγίσουμε αυτή την εμπειρική παρατήρηση με άλλο βλέμμα: όχι ως έκφραση κάποιων παθογενειών της ελληνικής κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης όπως συνηθίζεται, αλλά ως αντανάκλαση της διάστασης ανάμεσα σε διαφορετικές εκδοχές κοινωνικότητας. Οι εθελοντικές συσσωματώσεις εδράζονταν σε τρόπους συσχέτισης οι οποίοι πολλές φορές έρχονταν σε σύγκρουση με την κανονικοποιημένη κοινωνικότητα πολιτών του σύγχρονου εθελοντισμού. Η πρόταση αυτή μάς δίνει ακόμα τη δυνατότητα να γεφυρώσουμε τη διάκριση ανάμεσα σε τυπικές και άτυπες συσσωματώσεις. Επιπλέον, υποστηρίζω ότι τα φαινόμενα αυτά δεν ήταν αυτοφυή, ούτε εμφανίστηκαν μέσα σε κενό. Η κατασκευή του εθελοντή ως ηθικού πολίτη συνομιλούσε με διαφορετικές ιστορικά ορισμένες γενεαλογίες ανιδιοτέλειας. Στο βιβλίο καταγράφεται το θεσμικό ενδιαφέρον για τον εθελοντισμό, αλλά η επικέντρωση είναι στους εθελοντές και τις εθελόντριες και στα οράματά τους για μια κοινωνία «αγάπης» και «αλληλεγγύης».

Οι δύο συσσωματώσεις που παρουσιάζονται είναι η Εθελοντική Εργασία Αθήνας και ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός. Η Εθελοντική Εργασία Αθήνας ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1990, εποχή που ο εθελοντισμός βρέθηκε στο προσκήνιο, κανονικοποιήθηκε, ενισχύθηκε και στην ουσία –όπως θα δούμε– κατασκευάστηκε ως ανιδιοτελής πρακτική ηθικών πολιτών. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, από την άλλη,

είναι η συσσωμάτωση με τους περισσότερους εθελοντές στην Ελλάδα διαχρονικά. Στις αρχές του 21ου αιώνα ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός καλούνταν να μετασχηματιστεί στο πλαίσιο των νέων ιστορικών συνθηκών που χαρακτηρίζονταν από την αύξηση των εθελοντικών σωματείων. Η Εθελοντική Εργασία Αθήνας αποτελούσε πεδίο πραγμάτωσης ενός «άλλου», «μαχόμενου» εθελοντισμού, ο οποίος αντλούσε από το πολιτισμικό ρεπερτόριο της Αριστεράς, την παραγωγή ενός ηθικού εαυτού και αξίες που έρχονται σε αντίθεση με την αρχή του συμφέροντος και τους κανόνες της αγοράς. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, από την άλλη, είναι μια γραφειοκρατική συσσωμάτωση με διεθνή χαρακτήρα και μακρά ιστορία, η οποία στην Ελλάδα μετράει περισσότερο από έναν αιώνα. Στις αρχές του 21ου αιώνα ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ήταν η μεγαλύτερη μη κυβερνητική –όπως αυτοπροσδιοριζόταν– οργάνωση στη χώρα.

Στην Εθελοντική Εργασία Αθήνας η αντίσταση στην επαγγελματοποίηση και τη θεσμοποίηση ήταν διαρκώς παρούσα, φαινόμενο που ερμηνευόταν ως «απουσία οργάνωσης». Στην πραγματικότητα αυτή η «απουσία οργάνωσης» παραπέμπει σε ιστορικά και πολιτισμικά ορισμένους τρόπους συνάφειας. Ο χρόνος («χύμα πλαίσιο»), ο χώρος («χάος») και η εδαφικότητα («εξαρχειώτικη παρέα») είναι συστατικά στοιχεία ενός εαυτού με πολιτικό πρόσημο που παραπέμπει στις συνθήκες της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Η αλληλεγγύη θεωρούνταν ασύμβατη με τον επαγγελματισμό και τη θεσμοθέτηση. Ήταν ασύμβατη με τις κάθετες σχέσεις μιας γραφειοκρατικής κοινωνικότητας. Δεν μπορούσε να συνυπάρχει με τη μεσολάβηση ειδικών και την κανονικοποίηση της δράσης. Αντίθετα από τον εθελοντισμό, η αλληλεγγύη δεν διδασκόταν. Αρχές της ήταν η οριζοντιότητα και ο εξισωτισμός. Από την άλλη, η φιγούρα της «Ερυθροσταυρίτισσας» και το «Ερυθροσταυρικό πνεύμα» συνέθεταν έναν ηθικό εαυτό με πατριωτικό πρόσημο που καλούνταν να εκσυγχρονιστεί. Απόλυτα συμβατός με τα κελεύσματα της εποχής, ο Ερυθροσταυρικός εθελοντισμός ήταν υπόδειγμα επαγγελματικού εθελοντισμού (με συστηματικές παιδαγωγικές διαδικασίες, την παραγωγή του εθελοντισμού με όρους «υπηρεσίας» και τις υπαλληλικού τύπου σχέσεις ανάμεσα σε επαγγελματίες και εθελόντριες). Η «αγάπη» συνιστούσε ένα φυσικοποιημένο έμφυλο αλλά και θρησκευτικό συναίσθημα, το οποίο ωστόσο απαιτούσε έλεγχο και ρύθμιση για να μετατραπεί σε «υπηρεσία».

Το βιβλίο επικεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη μορφή εθελοντικής εργασίας, αυτή προς πρόσφυγες. Πολύ πριν από την «προσφυγική κρίση» του 2015, η Ελλάδα

ήταν μία από τις κύριες πύλες εισόδου προς την Ευρώπη για ανθρώπους από την Ασία και την Αφρική. Την εποχή που έκανα την έρευνά μου, παγκόσμιες διαδικασίες και βίαιες εμπόλεμες συγκρούσεις επέτειναν την αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων. Στην Ελλάδα, οι αιτούντες άσυλο, οι παράτυποι μετανάστες, αλλά και οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες διαβίωναν σε μια γκρίζα ζώνη θεσμικής και υλικής αβεβαιότητας. Οι συσσωματώσεις που συνέδραμαν τους πληθυσμούς αυτούς ήταν ακόμα λίγες. Εθελοντικά σωματεία στρέφονταν σε αυτούς τους ανθρώπους με διαφορετικές στοχεύσεις και μεθόδους, ακόμα και με διαφορετικό τρόπο προσδιορισμού του αντικειμένου της δράσης τους. Ο σύγχρονος θεσμικός εθελοντισμός καλούνταν να συμμετάσχει ενεργά στη διαχείρισή τους και να συνεργαστεί με το κράτος και τους ευρωπαϊκούς φορείς. Νεοϊδρυθέντες κρατικοί φορείς και διευθύνσεις υπουργείων διαχειρίζονταν και διοχέτευαν ευρωπαϊκά «προγράμματα» σε εθελοντικά σωματεία.

Πώς όμως οι εθελοντές/ακτιβιστές τοποθετούσαν τον εαυτό τους σε αυτό το περιορισμένου εύρους –τον καιρό εκείνο– πεδίο διαχείρισης των προσφύγων; Με ποιον τρόπο αντιλαμβάνονταν τη δράση τους και τις σχέσεις τους με τους ανθρώπους που συνέδραμαν; Με άξονα την ανθρωπολογική συζήτηση για το δώρο, παρουσιάζω στο βιβλίο τους τρόπους με τους οποίους οι σχέσεις τους «συνομιλούσαν» – υιοθετούσαν, αμφισβητούσαν, τροποποιούσαν δημιουργικά ή αναιρούσαν– με κυρίαρχους πολιτισμικά ορισμένους τρόπους διαχείρισης του «άλλου», όπως τη γενναιόδωρη προσφορά προς τον «ξένο», τη «φιλοξενία».

Οι εθελόντριες του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και οι ακτιβιστές της Εθελοντικής Εργασίας Αθήνας ήταν από πολλές απόψεις πρωτοπόρες και πρωτοπόροι που από «αγάπη» και «αλληλεγγύη» υποστήριζαν πρόσφυγες. Ο καταυλισμός του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού στη Νέα Μάκρη και ο ξενώνας Ηώς της Εθελοντικής Εργασίας Αθήνας ήταν από τους ελάχιστους χώρους διαμονής αιτούντων άσυλο που λειτουργούσαν στην Ελλάδα τότε. Ειδικά ο ξενώνας Ηώς αποτελούσε τότε καινοτομία για τα ελληνικά δεδομένα και ένα εγχείρημα εξισωτισμού και αντιγραφειοκρατίας. Ο τρόπος λειτουργίας του απείχε από το κυρίαρχο μοντέλο του καταυλισμού ως χώρου φροντίδας και ελέγχου. Όπως ο δρόμος, έτσι και ο ξενώνας ανέτρεπε το κυρίαρχο ιεραρχικό σχήμα της φιλοξενίας και της ανθρωπιστικής διακυβέρνησης που χαρακτηρίζει τον καταυλισμό προσφύγων. Σκοπός των ακτιβιστών της Εθελοντικής Εργασίας Αθήνας δεν ήταν να απαλύνουν τον πόνο των προσφύγων με ανθρωπιστικούς όρους. Αυτό που επιχειρούσαν μέσα

από αβέβαια βήματα και συνεχή αναστοχασμό ήταν να αναγνωρίσουν την κοινωνική ύπαρξη των ανθρώπων που συναντούσαν «στον δρόμο» και να τους εντάξουν σε μια οριζόντια και αντι-ιεραρχική κοινωνικότητα πέρα από τα σχήματα της αρωγής ή της υπηρεσίας. Ο μαχόμενος εθελοντισμός στρεφόταν στον πρόσφυγα ως τον προνομιακό αποδέκτη της υλοποίησης ενός οράματος για μια κοινωνία ισότητας. Πρόκειται για στοιχεία που συναντούμε στις «πρωτοβουλίες αλληλεγγύης» χρόνια αργότερα και τα οποία απηχούν την ανταγωνιστική σχέση που διακρίνεται ανάμεσα στα σύγχρονα κινήματα αλληλεγγύης και τους φορείς ανθρωπιστικής διακυβέρνησης οι οποίοι έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαχείριση της «προσφυγικής κρίσης».